

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних наукових результатів.

У першому розділі **“Теоретико-методичні засади аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу підприємств”** досліджено сутність поняття “оборотний капітал”, його властивості як об'єкту аналізу; розроблено методику аналізу соціально-економічної ефективності формування й використання оборотного капіталу з урахуванням галузевих особливостей та відповідно до потреб управління.

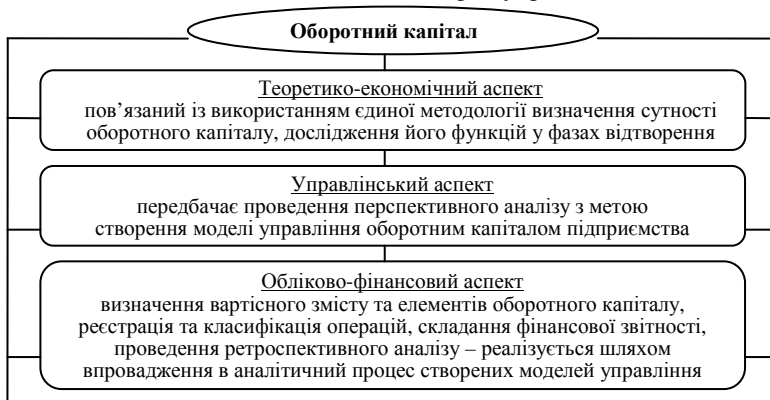

Рис. 1. Аспекти дослідження сутності оборотного капіталу як об'єкту аналізу

Дослідження еволюції економічної думки вказує на необхідність систематизованого підходу до визначення поняття “оборотний капітал”, який би враховував його комплексність і багатогранність. При цьому розгляд оборотного капіталу як об'єкту аналізу визначає можливості уточнення його сутності та властивостей, враховуючи теоретико-економічний, управлінський та обліково-фінансовий аспекти (рис. 1). Відповідно оборотний капітал підприємства можна визначити як сукупність ресурсів, інвестованих в оборотні активи, які у своєму русі здатні забезпечувати безперервність операційної діяльності підприємства та досягнення економічного й соціального ефекту.

Визначення сутності категорії “ефективність” та відносного характеру ефективного управління дозволяють представити аналіз ефективності процесів формування й використання оборотного капіталу як послідовні дії, що включають обґрунтування цілей і критеріїв оцінки. При цьому цільовим спрямуванням аналізу стає ідентифікація та оцінка внутрішніх резервів оптимізації процесів формування й використання оборотного капіталу, забезпечення підготовки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень. Розкриття особливостей функціонування фармацевтичних підприємств та їх впливу на методику аналізу ефективності формування й використання оборотного капіталу

дозволяє охарактеризувати групи показників економічної та соціальної складових ефективності з метою забезпечення комплексності аналізу і підвищення раціональності управлінських рішень за його результатами. Графічне відображення методики комплексного аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу суб'єктів фармацевтичної діяльності представлено на рис. 2.

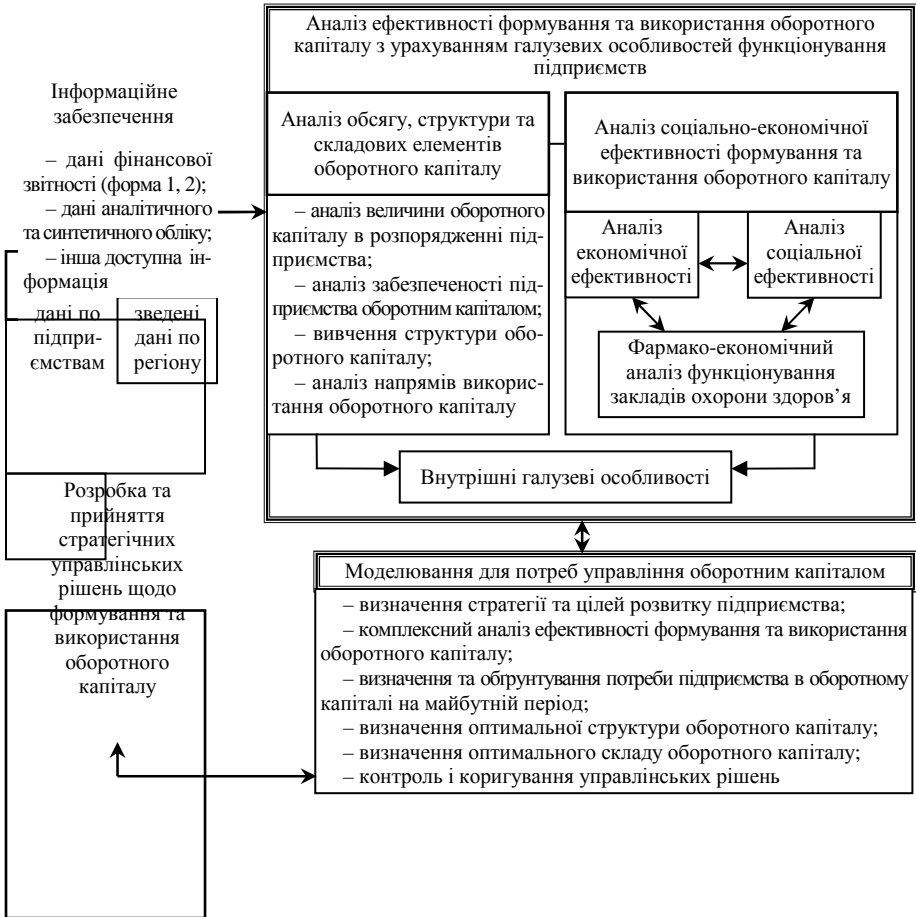

Рис. 2. Методика аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу підприємств

Перед аналізом ефективності управління оборотним капіталом фармацевтичних підприємств висуваються такі завдання: аналіз величини оборотного капіталу та забезпеченості ним підприємств; вивчення структури оборотного капіталу

та напрямів його використання; аналіз соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств; виявлення галузевих особливостей управління оборотним капіталом; визначення оптимальної структури та складу оборотного капіталу; обґрунтування потреби підприємства в оборотному капіталі на майбутній період. Проведення комплексного аналізу з поетапним виконанням поставлених завдань забезпечить прийняття ефективних управлінських рішень щодо формування та використання оборотного капіталу, співвідношення внутрішніх ресурсів і зовнішнього середовища, інтеграції економічних процесів на підприємстві, підсилення його адаптивності, конкурентоздатності, економічної та соціальної значущості.

Виходячи з того, що оборотний капітал як інвестиційний ресурс формується на стадії створення підприємства і змінюється залежно від його розвитку, постає необхідність визначення достатнього для провадження ефективної діяльності обсягу капіталу. У той же час оборотний капітал є ресурсом, який спрямовується на фінансування оборотних активів у конкретних їх видах для досягнення максимальних результатів діяльності. Однак процес формування та використання оборотного капіталу виступає чинником ризику, бо пов'язаний із виявленням здатності відшкодувати авансовану вартість і приносити дохід. Тому аналіз економічної складової ефективності формування та використання оборотного капіталу підприємств необхідно здійснювати за групами показників достатності, рентабельності, ризику – в результаті забезпечується можливість створення бази для прогнозування та контролю основних показників діяльності з урахуванням стратегічних завдань управління.

Особливої уваги заслуговує аналіз соціальної складової ефективності формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств, здійснення якого включає такі базові елементи, як доступність (ціновий рівень, рівень вітчизняного виробництва, рівень реалізації імпортних препаратів, рівень забезпечення належного асортименту) та якість (рівень безпечності, рівень інформативності) лікарських засобів; при цьому кожен із елементів може характеризуватися широким переліком показників, основні з яких визначено відповідно до цілей управління.

Отже, враховуючи соціальну спрямованість діяльності фармацевтичних підприємств, галузеві особливості та їх вплив на ефективність функціонування, запропонована методика може використовуватися для комплексного аналізу ефективності формування та застосування оборотного капіталу фармацевтичних підприємств з урахуванням соціальної й економічної складової ефективності, виявлення напрямів оптимізації, прийняття управлінських рішень та визначення можливостей прогнозування основних показників формування й використання оборотного капіталу. При цьому соціальна ефективність є елементом державного управління та інструментом утримання ринкової позиції, а у взаємодії з економічною відображає синергетичний ефект функціонування підприємств.

Другий розділ “Аналіз соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств” присвячено дослідженню особливостей формування та використання оборотного

капіталу фармацевтичних підприємств, їх впливу на аналіз і прийняття управлінських рішень, аналізу соціально-економічної ефективності шляхом апробації запропонованої методики з метою обґрунтування необхідності поєднання соціальної й економічної складових аналізу ефективності формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств.

Аналіз процесів формування й використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств Миколаївської області проведено за вибірковою сукупністю, яка налічує 17 центральних районних аптек, обсяг реалізації яких складає близько 1,0 млн. грн. і вище на рік. Аналіз структури і напрямів розміщення оборотного капіталу дозволив виявити стабільне зростання обсягу та питомої ваги оборотного капіталу з 40,0 % до 47,4 %, зростання рівня мобільності оборотних активів, але з екстенсивним шляхом їх використання для 58,8 % підприємств та збільшенням співвідношення темпів зростання оборотних активів і товарообігу для 70,6 % підприємств. Оцінка методів фінансування оборотних активів вказує на агресивну політику управління (рис. 3). Враховуючи низький рівень залучення довгострокових інвестицій (лише від 0,3 % до 3,4 %), короткостроковий позиковий капітал (більшу частину якого складає заборгованість за товари, роботи, послуги) виступає основним джерелом фінансування, а його питома вага досягає 74,9 %. Детальний аналіз складу оборотного капіталу показав, що його переважну частину складають запаси: збільшуються як їх обсяги (від 112,0 тис. грн. до 158,5 тис. грн.), так і їх частка (з 82,8 % до 84,2 %) (рис. 4). Невідповідність змін обсягу запасів приросту товарообороту вказує на надлишкову іммобілізацію капіталу в товарних запасах і, відповідно, на труднощі щодо забезпечення їх власним оборотним капіталом. Так збільшення запасів, яке перевищувало раціональні потреби, виявлено для 15-ти із 17-ти підприємств сукупності (88,2 %), причому мінімальний період оборотності запасів коливався від 46 до 48 днів. Крім того, співставлення обсягів оборотних активів та позикових джерел фінансування вказують на нестачу найбільш ліквідних активів для покриття найбільш строкових зобов'язань, що пояснюється зменшенням обсягу грошових коштів на 10,2 % та питомої ваги оборотного капіталу, авансованого у грошові кошти, на 17,3 %. Зазначені умови становлять складну проблему пошуку ефективних джерел формування оборотного капіталу та цілеспрямованого його використання.

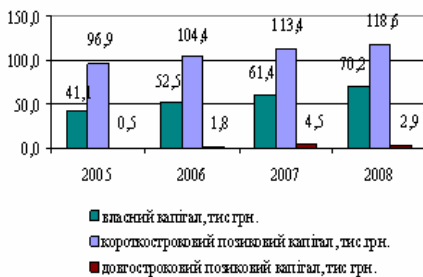

Рис. 3. Структура джерел формування оборотного капіталу (на початок року)

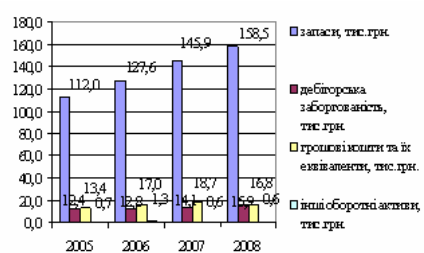

Рис. 4. Аналіз складу оборотного капіталу (на початок року)

Дослідження показників економічної складової ефективності формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств дозволило визначити такі характерні особливості. Нерівномірність розміщення оборотного капіталу з переважним авансуванням у товарні запаси (близько 84 %) та одночасно низьким рівнем грошових коштів (близько 8 %). Високий рівень залежності від кредиторів (60,3-74,9 %), але з поступовим збільшенням частки власного оборотного капіталу на 9,8 %, коефіцієнту забезпеченості власним оборотним капіталом на 22,6 % та 11,9 % частки матеріальних запасів, сформованих за рахунок власних джерел. Невідповідність динаміки змін обсягів оборотного капіталу та обсягів реалізації: на 1 гривню реалізованої продукції припадало до 0,11-0,12 гривні оборотного капіталу. Низький рівень чистої рентабельності оборотних активів, на одиницю яких припадало лише 0,1 грн. чистого прибутку, з тенденцією до подальшого зменшення через перевищення темпів зростання собівартості (для 35,3 % підприємств) та операційних витрат (для 82,4 % підприємств) над темпами зростання товарообороту. Позитивна тенденція до зменшення (на 7,2 %) тривалості обороту оборотного капіталу із 43 днів до 39,9 дня за рахунок прискорення оборотності, зокрема, грошових коштів на 14,0 %. Нестача найбільш ліквідних активів, що підтверджується зменшенням коефіцієнтів забезпеченості грошовими активами на 20 % та низькими значеннями коефіцієнтів проміжної й абсолютної ліквідності: 0,54 та 0,35 відповідно. Незначне збільшення коефіцієнтів фінансової незалежності та фінансової стійкості (до 0,7), фінансової стабільності (до 5,13), що свідчить про можливість зниження ризику фінансових ускладнень для підприємств.

Аналіз соціальної складової ефективності формування й використання оборотного капіталу за елементами доступності та якості лікарських засобів дозволив виявити такі основні тенденції (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз динаміки ринку лікарських засобів в Україні

Показники	I кв. 2007 р.	II кв. 2007 р.	III кв. 2007 р.	IV кв. 2007 р.	Всього 2007 р.	Приріст до 2006 р., у %	Вартість упаковки, в дол США
Обсяг ринку, млн дол США	483,76	488,08	522,45	630,68	2125,0	21,11	
у т. ч. рецептурної групи	241,68	256,92	268,2	307,42	1074,2	22,57	
у т. ч. безрецептурної групи	242,10	231,16	254,25	323,10	1050,8	19,64	
у т. ч. вітчизняних	145,13	146,42	156,74	189,20	637,5	7,80	
Обсяг ринку, млн упаковок	284,50	266,83	291,24	311,06	1153,6	-2,35	1,70
у т. ч. рецептурної групи	89,25	88,56	91,75	96,62	366,2	2,81	2,71
у т. ч. безрецептурної групи	195,24	178,27	199,49	214,44	787,4	-4,58	1,24
у т. ч. вітчизняних	179,24	168,10	183,48	195,97	726,8	-10,40	0,88

Наявність високого рівня цін на лікарські засоби: споживання у роздрібних цінах зростає до 21,1 %, а в упаковках зменшується на 2,35 %, тобто приріст ринку відбувається не у натуральному вираженні, а через зростання цін. Залежність ринку не від ступеня захворюваності населення, а від його купівельної спроможності: збільшення доходів на 29,9 % сприяло зростанню обсягів ринку

на 21,1 % та частки споживання лікарських засобів із вартістю 10,0-20,0 дол США за упаковку, в той час як споживання більш дешевих лікарських засобів скорочується. Низький рівень розвитку та конкурентоспроможності вітчизняного фармацевтичного виробництва порівняно з імпортом: обсяги вітчизняної продукції, частка якої складала лише 24,5 % в натуральному вираженні скорочуються на 10,4 %, а у грошовому – зростають на 7,8 %. Залежність обсягів реалізації від розгалуженості асортименту: товарообіг є значно вищим за середній рівень, якщо асортимент перевищує 3,0-3,5 тис. найменувань. Необхідність створення аптечних мереж і проведення раціонального перерозподілу товарних запасів для подолання проблеми надлишкового їх нагромадження, а, відповідно, і скорочення потреби підприємства в оборотному капіталі (сьогодні в Україні існує понад 50 аптечних мереж, ринкова частка яких коливається від 25 % до 30 %). Низький рівень інформативності та безпечності, що ускладнює процес забезпечення якісного медикаментозного обслуговування. Зокрема, збільшення обігу фальсифікованих лікарських засобів, недосконала система післяреєстраційного нагляду, агресивна маркетингова політика фармацевтичних компаній, неконтрольована реклама лікарських засобів, відсутність стандартів лікування та досконалих інформаційних баз. Крім того, значна частина лікарських засобів реалізується в Україні без рецепта лікаря, а це призводить до неконтрольованого їх споживання, а для отримання інформації про лікарські засоби споживачі використовують, у першу чергу, джерела, які не завжди можуть надати всебічну та об'єктивну характеристику: спілкування з рідними та знайомими (35,9%), пізнавальні програми на телебаченні (33,3 %) та радіо (28,9 %), аптечні спеціалісти (28,9 %), рекламні блоки на телебаченні (22,9 %), популярні газети (19,8 %), консультації медичних робітників (18,2 %).

Оцінка процесів формування та використання оборотного капіталу фармацевтичних підприємств за запропонованою методикою дозволила визначити можливості суб'єктів господарювання щодо оптимізації складу і структури оборотного капіталу, сформувавши концептуальну основу для поєднання соціальної та економічної складових аналізу ефективності, встановити напрями удосконалення методики аналізу соціально-економічної ефективності для прийняття раціональних управлінських рішень згідно зі стратегічними цілями розвитку.

У третьому розділі “Вдосконалення методики аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу в управлінні підприємством” розроблено модель аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу для прийняття стратегічних управлінських рішень; обґрунтовано методичні аспекти прогностичного аналізу основних показників формування та використання оборотного капіталу, аналізу їх ефективності на основі застосування апарату нечіткої логіки, а також визначено основні напрями підвищення ефективності управління оборотним капіталом фармацевтичних підприємств.

Ринкові умови господарювання викликають необхідність стратегічної постановки проблем і формування концепції діяльності підприємств згідно з напрямами розвитку, що актуалізує застосування моделі аналізу соціально-

економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу для прийняття стратегічних управлінських рішень, яка представлена як динамічна сукупність п'яти взаємопов'язаних елементів, що дозволяє за результатами аналізу прогнозувати майбутні потреби в оборотному капіталі при будь-якому обсязі реалізації, визначити оптимальний склад оборотних активів і структуру джерел формування капіталу (рис. 5).

Обґрунтування методичних засад та практичного інструментарію прогнозного аналізу для потреб управління оборотним капіталом на основі оптимізації його обсягів, мінімізації витрат на формування і збільшення соціальної результативності проведено, виходячи з окреслених елементів моделі аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу для прийняття стратегічних управлінських рішень, а також розроблених прогнозних показників. При цьому визначення потреби підприємств в оборотному капіталі здійснювалося за такими етапами: 1) вивчення динаміки товарообігу та операційних витрат, прогнозування їх обсягу; 2) прогнозування результатів фінансово-господарської діяльності; 3) розрахунок прогнозованого обсягу оборотного капіталу та аналіз впливу факторів, що його визначають; 4) проектування розміру активів, необхідних для забезпечення заданих обсягів діяльності; 5) визначення структури джерел формування оборотного капіталу, враховуючи їх вартість та оборотність.

За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу з метою досягнення стратегічних завдань управління відповідно до умов ринку.

Зокрема, запропоновано здійснити перегляд порядку розрахунків з постачальниками для зменшення собівартості продукції за рахунок використання знижок і, відповідно, збільшення доходу, для оптимізації обсягів кредиторської заборгованості та раціонального ціноутворення. Враховуючи те, що в середньому 30 % продукції аптечних закладів характеризується уповільненою оборотністю (більше 30 днів), то закупівлі цієї частини товарів необхідно здійснювати з відстрочкою платежу на період 30 днів, інші 70 % продукції закуповувати за рахунок власних оборотних коштів або залучення короткострокових кредитів.

В умовах недостатньої забезпеченості підприємств грошовими коштами і накопичення надлишкових запасів стратегічно важливою є оптимізація обсягів та оборотності запасів: зменшення періоду їх оборотності до 40 днів з подальшою перспективою скорочення до 30 днів, що досягається створенням мережі аптек і проведенням раціонального перерозподілу запасів між ними. А запровадження поточного й оперативного планування в частині надходження та витрат грошових коштів дозволить зменшити нестачу грошових коштів і збільшити їх оборотність, упорядкувати процес погашення заборгованості та забезпечити наявність позитивного балансу руху грошових коштів. Крім того, для підприємств забезпечується можливість проведення активних маркетингових заходів: презентацій, рекламних акцій, додаткових послуг і програм лояльності для споживачів, запровадження нових інвестиційних проектів та використання тимчасово вільних коштів для отримання альтернативних доходів від короткострокових вкладень.

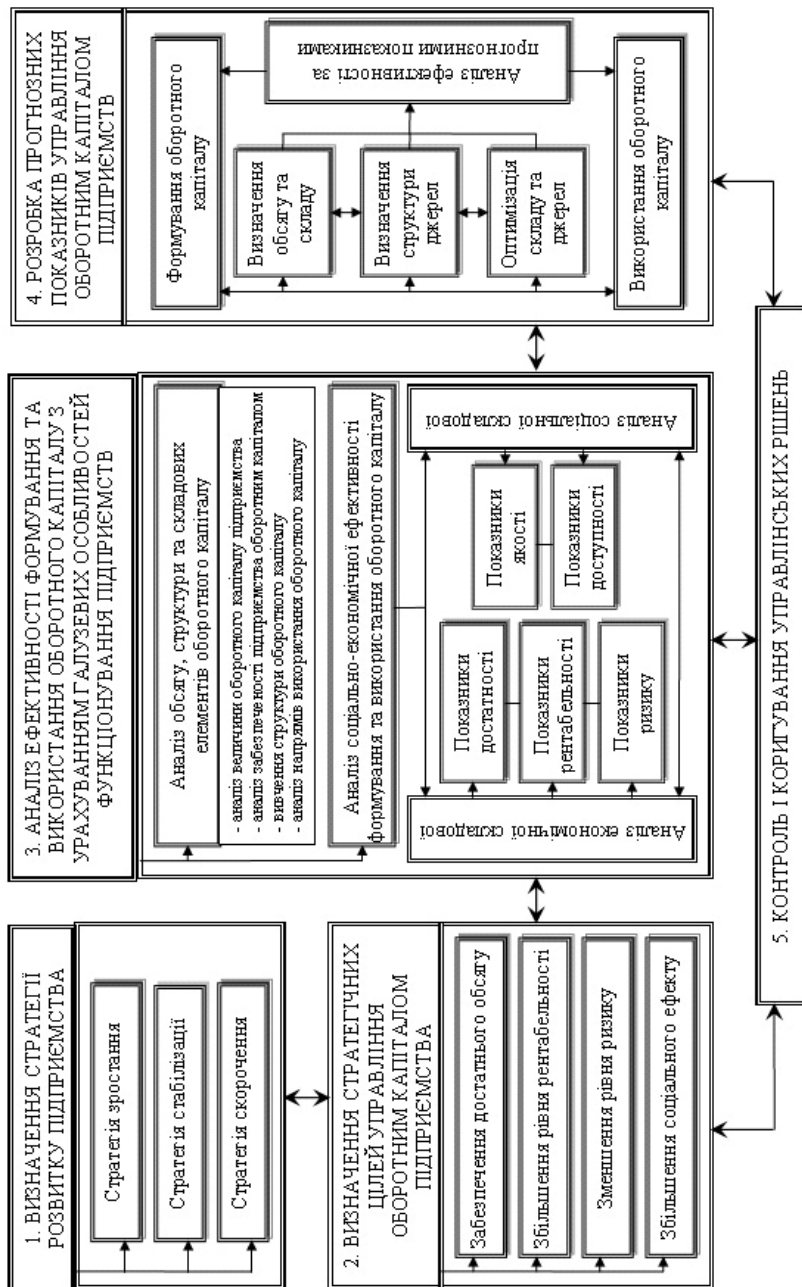

Рис. 5. Модель аналізу соціально-економічної ефективності формування та використання оборотного капіталу для прийняття стратегічних управлінських рішень

Позитивні результати надає і використання мережевої логістики та залучення відповідного програмного забезпечення. Так аптечний заклад отримує можливість збільшити мережу і відповідно свою частку та рівень впливу на ринок; реорганізувати роботу до системи “аптека-склад”, що дозволить розширити асортимент товарів, у тому числі і ПДВ-групи; забезпечити ефективне поточне та оперативне управління запасами, за умов залучення працівників відповідної кваліфікації; запровадити оформлення замовлень на поставки товару в онлайн-режимі, що суттєво скоротить накопичення надлишкових запасів і в той же час дозволить проводити закупівлі лікарських засобів з високою вартістю.

Проведення прогнозного аналізу соціально-економічної ефективності формування і використання оборотного капіталу за допомогою систем підтримки прийняття рішень, зокрема, нечіткого логічного висновку Mamdani-типу, надає можливість прийняття та обґрунтування ефективних управлінських рішень згідно з пріоритетними стратегічними цілями управління: для економічної ефективності – спрямовані на максимізацію прибутку за умов прийняттого рівня ризику, раціонального формування та використання достатнього обсягу оборотного капіталу; для соціальної ефективності – спрямовані на збільшення рівнів доступності та якості лікарських засобів (рис. 6). За результатами прогнозного аналізу ефективності формування та використання оборотного капіталу з урахуванням пропозицій щодо їх удосконалення система підтримки прийняття рішень визначає високий рівень соціально-економічної ефективності порівняно з середнім її рівнем у попередньому періоді.

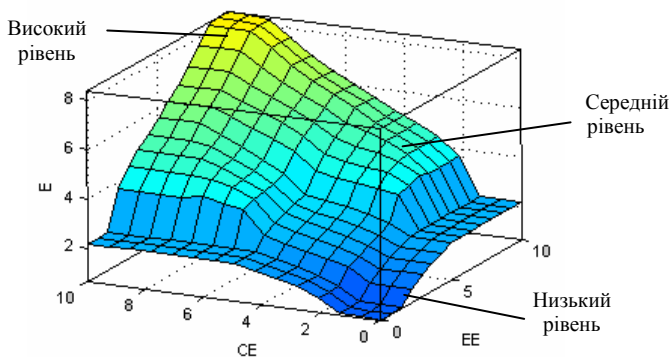

Рис. 6. Характеристична поверхня результативного показника “Соціально-економічна ефективність формування та використання оборотного капіталу”

Примітка: EE – показник “Економічна ефективність”; CE – показник “Соціальна ефективність”; E – результативний показник “Соціально-економічна ефективність формування та використання оборотного капіталу”.

Таким чином, запропоновані автором рекомендації дозволяють удосконалити проведення аналізу та прийняття ефективних управлінських рішень щодо формування та використання оборотного капіталу згідно зі стратегічними цілями

розвитку, а відповідно, підвищити ефективність функціонування фармацевтичних підприємств, збільшити їх конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість.